

JUDICIAL SYSTEM MONITORING PROGRAMME
PROGRAMA MONITORIZASAUN BA SISTEMA JUDISIÁRIU

Paraser:

**Nomeasaun ba Prezidente Tribunál Rekursu Presiza Ratifikasaun
hosi Parlamentu Nasionál ka lae?**

Hato'o ba:

**Bankada Fretilin
Parlamentu Nasionál**

2017

Rua Beco Lakateu, Aldeia Manu fuik,
Suku Colmera, Administrativu Vera Cruz
Dili Timor Leste
PoBox: 275
Telefone: 3323883 | 77295795
www.jsmp.tl
info@jsmp.org
Facebook: www.facebook.com/timorleste.jsmp
Twitter: @JSMPtl

Tabela Konteúdu

Kontestu	4
Nomeasaun Prezidente Tribunál Rekursu: karik atu ratifika bainhira mak bele halo ratifikasaun?.....	4
Fundamentu Konstitusionál no legál.....	5
Tribunál Rekursu	5
Fundamentu konstitusionál	5
Fundamentu legál.....	5
Supremu Tribunál Justisa (STJ)	6
Nomeasaun ba Prezidente Supremu Justisa	6
Kompeténsia no Kompozisaun	7
Antesedénsia kona-ba nomeasaun Prezidente Tribunál Rekursu (PTR)	7
Vantajen no Dezvantajen hosi la ho ratifikasaun no ho ratifikasaun	8
Konkluzaan no Rekomendasaun	11

Efeito sira relasiona hosi ezijénsia ratifikasaun Parlamentu Nasionál

Bainhira Parlamentu Nasionál interpreta katak presiza duni halo retifikasaun ba nomeasaun Prezidente Tribunál Rekursu nian sei hamosu konsekuénsia negativa sira hanesan tuir mai ne'e:

- 1. Sei iha problema kona-ba eleisaun Parlamentár tanba sei la iha Prezidente Tribunál Rekursu ne'ebé hala'o mós knaar seluk hosi kompeténsia Supremu Trinbunál Justisa relasiona ho kompeténsia eleitorál, hanesan prosesu preparatoriu, rejistu partidu polítiku, verifikasaun, aseita kandidatura ba partidu polítiku, legalizasaun no anúnsia ba rezultadu eleisaun Parlelamentár;*
- 2. Sei iha mós efeito ba validade prosesu no rezultadu eleisaun Prezidensiál 2017 nian ne'ebé mak hanesan estatutu Prezidente Repúblika eleitu, tanba prosesu sira verifikasaun, validasaun/legalizasaun no anúnsia/proklamasaun rezultadu eleisaun prezidensiál 2017 mai hosi Prezidente Tribunál Rekursu, Dr. Guilhermino da Silva ne'ebé antes ne'e mós la hetan ratifikasaun hosi Parlamentu Nasionál.*
- 3. Hamosu inseguransa jurídika liu-husi kestionamentu kona-ba dezisaun sira ne'ebé mai hosi Tribunál Rekursu entre tinan 2014 to'o 2017, partikularment kapasidade ka kompeténsia nu'udar Supremu Tribunál Justisa (STJ) nian no bele konsidera desizaun sira-ne'e inválidu tanba mai hosi Prezidente Tribunál Rekursu ne'ebé lahetan ratifikasaun hosi Parlamentu Nasionál.*
- 4. Bele kestiona inkonstitusionalidade husi Estatutu Majistratura Judisiál tanba la determina prosesu ratifikasaun husi nomeasaun Prezidente Tribunál Rekursu nian ne'ebé hetan delegasaun kompeténsia Supremu Tribunál Justisa nian;*
- 5. Potensiál konsekuénsia sira ne'e sei prodús implikasaun negativu boot liu ba integridade sistema judisiáriu no iha potensiál atu afeta independénsia husi Tribunál Rekursu.*

Kontestu

Iha 8 Maiu 2017, Parlamentu Nasionál (PN) aprova Projetu Rezulusaun Nú. 33/III (5a) hodi rekuza ratifikasaun ba nomeasaun Dr. Deolindo dos Santos ba Kargu Prezidente Tribunál Rekursu husi Prezidente Repúblika. Parlamentu iha razaun prinsipál rua ba rekuza nomeasaun ne'e. Razaun dahuluk kona-ba kestaun “*ética no oportunidade*”, *tanba nomeasaun ne'e akontese depoisde eleisaun prezidensial no iha tempu badak de'it ba tomada-pose Prezidente Repúblika foun*. Razun daruak mak katak nomeasaun ne'e “*la kumpri enkuadramentu konstitusionál no legál*” *ba nomeasaun Prezidente Supremu Tribunál Justisa nian, tanba Tribunál Rekursu hala'os mós knaar STJ nian*.

Tuir-mai JSMP sei analiza situasaun ne'e ho referénsia ba Timor-Leste nia enkudramentu judíriku; norma konstitusionál no legál nomós prátika sira-ne'ebé durante ne'e akontese. Aleinde identifika mós efektu ka konsekuénsia poténsial sira wainhira la iha solusaun própriu ba diverjénsia interpretasaun jurídiku-polítiku sira ne'e liuhusi konsiderasaun ba independénsia no funsionamentu tribunál sira nu'udar órgaun soberanu.

JSMP fiar katak opsau sira entre tenke ho ratifikasaun ka lahó ratifikasaun husi PN sei iha poténsia prodús efektu no risku ba ita nia sistema-polítiku-jurídiku Estadu-nasaun nian. JSMP konsidera katak órgaun soberanu sira hotu – inklui Parlamentu Nasionál no Prezidente Repúblika tenke sukat entre opsau sira ne'e, hodi hili opsau ida ne'ebé nia efektu negativu ka risku mínimu ba funsionamentu normál ita-nia sistema polítiku-jurídiku Estadu-nasaun nian. JSMP hanoin katak konfuzau sira ne'e akontese tanba ita-nia enkuadramentu legál ne'ebé vigora no desizaun polítika sira balun ne'ebé foti ona hosi instituisaun ka órgaun sira Estadu nian hamosu konfuzau no fó dalan luan ba interpretasaun ne'ebé diverjente no kontroversial ne'ebé kria risku boot ba funsionamentu ita-nia sistema polítiku-jurídiku iha agora no futuru.

JSMP fornese nia analiza ho intepretasaun ne'e bazeia-ba referénsia sira hosi realidade atuál atu ajuda ita-nia instituisaun Estadu sira hodi halo analiza didiak no kle'an antes halo desizaun ruma no evita konfuzau públiku no inserteza ba situasaun sira-ne'e.

Nomeasaun Prezidente Tribunál Rekursu: karik atu ratifika bainhira mak bele halo ratifikasaun?

JSMP observa katak prátika no prosesu kona-ba ratifikasaun ne'e mós mosu konfuzau. Tuir JSMP nia interpretasaun, prosesu ratifikasaun ne'e tuir kedas prosesu nomeasaun, la'ós halo depoisde prosesu tomada pose no publika ona Dekretu Prezidente Repúblika (DPR) kona-ba nomeasaun ba Journal Repúblika. Se ratifikasaun ne'e akontese depoisde publikasaun DPR nian, bele mosu interpretasaun katak órgaun Lejizlativu intervein ona iha servisu Prezidente Repúblika nian.

Ojetivu hosi ratifikasaun ne'e atu promove prinsípiu interdependénsia órgaun soberanu sira-nian no mós asegura katak prosesu nomeasaun transparante no la iha konfliktu interese. Ne'eduni, ratifikasaun tenke halo depoisde Prezidente Repúblika nomeasaun.

Bainhira ratifikasaun ne'e halo depoisde publikasaun DPR nian, nia kestaun mak ne'e, bele ka lae rezolusaun ida rekuza nomeasaun ne'e bele hamate Dekretu Prezidente nian ka lae? Dekretu ne'e só bele revoga ho Dekretu Prezidente, la bele ho rezolusaun Parlamentu nian. Karik Parlamentu halo ratifikasaun depoisde tomada pose no publikasaun DPR nian, ne'e mós ratifikasaun ne'e la iha valór ka efeitu ruma, tanba mezmuke la iha rezolusaun ida, Dekretu Parlamentu ne'e tama ona iha vijénsia ka vigór no válidu.

JSMP espera katak konfuzaun sira ne'e bele evita iha futuru bainhira harii ona Supremu Tribunál Justisa (STJ), tanba nia nomeasaun ba Prezidente STJ tenke sujeita ba ratifiaksaun hosi Parlamentu Nasionál.

Fundamentu Konstitusionál no legál

Tribunál Rekursu

Fundamentu konstitusionál

Tuir Konstituisaun RDTL, la iha artigu ida mak esplisitamente defini kona-ba ezisténsia Tribunál Rekursu (TR). Iha Artigu 123 Konstituisaun ne'ebé regula kona-ba tribunál sira-nia kategoria, klasifika tribunál sira iha Timor-Leste mak hanesan tuir mai ne'e:

“1. Iha Repúblika Demokrátika Timór-Leste iha tribunál ho kategoria sira ne'e:

*a) Supremu Tribunál ba Justisa ho **tribunál judisiál sira seluk**;*

b) Tribunál Superiór Administrativu, Fiskál no ba Kontas ho tribunál administrativu iha instánsia dahuluk sira;

c) Tribunál militar sira.”

Tuir JSMP nia hanoin, mesmuké Konstituisaun la prevee ho klaru no detallu kona-ba ezisténsia TR nian, maibé bele refere ba iha Artigu 123 nú.1 al (a) Konstituisaun nian kona-ba “**Tribunál judisiál sira-seluk**”. Ho nune'e, estrutura judisiál trsanzitóriu ne'ebé estabelese molok restaurasaun independénsia bele duni mantein tuir norma konstitusionál hanesan prevee iha Artigu 164 KRDTL .

Fundamentu legál

Aleinde provizaun konstitusionál, iha mós provizaun legál ne'ebé ko'alia kona-ba STJ no mós Tribunál Rekursu. Proviziaun sira ne'e mak hanesan Artigu 110 (1) & 110 (4) Lei Nú. 8/2002, 20 Setembru kona-ba Estatutu Majistradu Judisial (ne'ebé altera husi Lei Nú. 11/2004, 29 Dezembru).

Artigu 110, n.1 hanesan norma ne'ebé prevee kona-ba delegasaun kompeténsia STJ nian ba Tribunál Rekursu:

“Tribunál Rekursu ezerse kompeténsia própria Supremu Tribunál Justisa to'o nia tama ba funsionamentu”

Iha artigu ne'e, mezmuke Tribunál Rekursu ezerse kompeténsia Supremu Tribunál Justisa nian, maibé kompeténsia ne'e delegasaun de'it no temporáriu. Bainhira kompeténsia ne'e delegasaun no temporáriu, Tribunál Rekursu só bele kumpri de'it kompeténsia konstitusionál STJ ne'ebé temporiramente delega ba nia tuir lei no la iha tan obligasaun konstitusionál no legál seluk ne'ebé Tribunál Rekursu tenke kumpri, partikularmente provizaun konstitusionál no legál sira kona-ba nomeasaun Prezidente Supremu Tribunál Justisa nian. Ida ne'e tanba la iha provizaun konstitusionál ka legál ruma ne'ebé prevee katak enkuantu Tribunál Rekursu ezerse hela kompeténsia STJ nian, nomeasaun ba Prezidente Tribunál Rekursu nian tenke sujeta ba ratifikasaun hosi Parlamentu Nasionál. Aleinde ne'e, la iha lójika bainhira instituisaun ka órgaun ida temporiramente delega nia kompeténsia ba instituisaun ka órgaun seluk, órgaun ne'ebé hetan delegasaun ne'e tenke kumpri fali rekizitu no mekanizmu nomeasaun ba prezidénsia instituisaun ka órgaun seluk nian.

Artigu 110.4 relasiona ho nomeasaun Prezidente Tribunál Rekursu determina katak Prezidente Tribunál Rekursu nomea hosi Prezidente Repúblika hosi juís sira tribunál ne'e ba mandatu tinan 4, ne'ebé bele renova.

JSMP observa katak artigu ne'e la prevee provizaun ka norma ruma kona-ba obligasaun atu hetan ratifikasaun hosi Parlamentu Nasionál.

Supremu Tribunál Justisa (STJ)

Artigu 123 KRDTL determina norma kona-ba kategoria Tribunál sira-nian prevee ona ho klaru no detallu STJ nia ezisténsia.

Nomeasaun ba Prezidente Supremu Justisa

Fundamentu konstitusionál

Artigu 124 Konstituisaun kona-ba Supremu Tribunál Justisa

“3. Prezidente Supremu Tribunál Justisa nomea ba mandatu tinan 4 hosi Prezidente Repúblika entre juís sira Supremu Tribunál Justisa nian.”

Iha Artigu ida ne'e, la prevee kedas kona-ba ratifikasaun ba nomeasaun Prezidente STJ nian. Provizaun kona-ba ratifikasaun prevee de'it iha Artigu 95.4 (a) Konstituisaun kona-ba kompeténsia Parlamentu nian.

Fundamentu legál

Aleinde provizaun konstitusionál, iha mós provizaun legál ne'ebé prevee kona-ba nomeasaun ba Prezidente STJ. Iha Artigu 29(1) Estatutu Majistradu Judisiál sira nian prevee katak:

“Artigu 29 Juis Konselleru sira

- 1) Prezidente Supremu Tribunál Justisa nomea hosi Prezidente Repùblika ba mandatu tinan 4, nomeasaun ne'e sujeita ba ratifikasaun Parlamentu Nasionál.*
- 2) Juis Konselleiru sira nomea hosi Konsellu Superior Majistratura Judisial, entre juis 1.ª classe (primeira classe) sira (...)*

Iha provizaun ida ne'e determina ona kriteria ba juís ne'ebé mak sei hetan nomeasaun atu ba tur iha STJ tenke juís konsellu ho klafikasaun primeira klase. Atualmente juís timor-oan sira sei iha kategoria juiz 2.ª klase no 3.ª klase no seidauk iha juís timor-oan ida mak atinze ona klasifikasaun ba juís 1.ª klase. Tanba ne'e tuir loloos no tuir realidade katak Supremu Tribunál Justisa ne'e seidauk bele funsiona tuir lei rekere tanba rekursu ne'ebé setór justisa iha seidauk prienxe rekezitu mínimu sira tuir lei.

Kompeténsia no Kompozisaun

Fundamentu konstitusionál

Kompeténsia STJ no Prezidente STJ nian prevee ona klaru no detallu iha Artigu 124(2) no Artigu 126 (1) no (2) Konstituisaun no nia kompozisaun prevee iha Artigu 125(2) Konstituisaun.

Fundamentu legál

Iha Artigu 29 (4) Lei Nú. 11/2004 kona-ba Estatutu Majistradu Judisiál nian prevee katak STJ nia kompozisaun inisiál mínimu Juis Konselleiru na'in 5. Atualmente Tribunál Rekursu iha de'it juís na'in 3 no ne'ebé seidauk prienxe kritériu Supremu Tribunál Justisa (STJ).

Antesedénsia kona-ba nomeasaun Prezidente Tribunál Rekursu (PTR)

Termu mandatu Prezidente Tribunál Rekursu nian tinan 4. Antesedénsia nomeasaun ne'ebé halo hosi Marsu 2003 to'o 2017 mak hanesan iha kraik:

- a) husi Marsu 2003 to'o Marsu 2007 (Dr. Cláudio Ximenes – nomeia husi Kay Rala Xanana Gusmão)¹;
- b) husi Juñu 2007 to'o Juñu 2011 (Dr. Cláudio Ximenes, mandatu daruak – nomeia husi Dr. José Ramos Horta)²

¹ Dekretu Prezidente nú. 06/2003, husi loron-10 fulan-marsu.

- c) husi Juñu 2011 to’o Juñu 2015 (Dr. Cláudio Ximenes, mandatu datoluk – nomeia husi Dr. José Ramos Horta)³ – ne’ebé resigna-a’an iha loron 10 Feveireu 2014 molok remata mandatu
- d) husi Feveireu 2014 to’o Feveireu 2018 (Dr. Guilhermino da Silva – nomeia husi Taur Matan Ruak)⁴ – resigna a’an iha 24 Abril tinan 2017 molok remata mandatu

Termu mandatu Prezidente Repúblika nian tinan 5, no hahú tinan 2002 to’o 2007, depois 2007 to’o 2012, no 2012 to’o 2017 no agora 2017 to’o 2021.

Tanba rezignasaun husi Prezidente Tribunál Rekursu mosu dala rua ona – iha tinan 2015 no iha tinan 2017 – rezulta termu mandatu ho prazu oin-oin no nomeasaun husi Prezidente Repúblika durante ninia tempu mandatu mós oin-oin.

PN uluk iha tinan 2003 determina la iha nesesidade atu ratifika nomeasaun PTR⁵. Maibé iha tinan 2011, PN hasai rezolusaun ne’ebé ratifika nomeasaun PTR⁶. JSMP komprende katak relasiona ho nomeasaun iha tinan 2007 no 2014, PN la halo ratifikasaun ba nomeasaun husi Prezidente Repúblika nian.

Vantajen no Dezvantajen hosi la ho ratifikasaun no ho ratifikasaun

Realidade husi norma jurídika katak dala ruma bele mosu interpretasaun oin-oin. Realidade ida-ne’e dala rum abele konsidera nu’udar normál husi ezersísiu interpretasaun normativu nian.

Iha Timor-Leste, tanba realidade istóriu no situasaun limitasaun rekursu umanu judisiál atu bele forma STJ tuir Konstituisaun no Lei haruka, funsionamentu instituisaun judisiáriu husi tempu tranzisaun entre tinan 1999-2002 sei mantén nafatin mezmuké tinan 15 husi restaurasaun independénsia.

Importante nota katak husi Konstituisaun sira seluk husi CPLP, Konstituisaun Mozambique de’it mak iha sistema ratifikasaun ba nomeasaun Prezidente Tribunál Supremu Justisa no Konsellu Konstitusionál (art. 179, nú. 2, al. h) Konstituisaun Repúblia Mozambique). Maibé interesante konsidera katak STJ iha Mozambique akumulá kompetensia husi Konsellu Konstitusionál no Konstituisaun ezije ratifikasaun ba nomeasaun Prezidente tribunál rua hotu, ho nune’e estrutura tranzitóriu la iha impaktu kona-ba konsiderasaun nesesidade ratifikasaun ka la’e.

² Dekretu Prezidente nú 57/2007, husi loron-8 fulan-juñu.

³ Dekretu Prezidente nú 43/2011, husi loron-29 fulan-juñu

⁴ Dekretu Prezidente nú 11/2014, husi loron-28 fulan-feveireu

⁵ Rezolusaun Parlamentu nú. 5/2003, husi loron-22 fulan-abril.

⁶ Rezolusaun Parlamentu nú. 21/2011, husi loron-7 fulan-setembru

Ho Interpretasaun ba kestaun karik KRDTL mós ezije ratifikasaun ba Prezidente Tribunál Rekursu nian bele:

- (a) **La Ezije Ratifikasaun:** Konsidera interpretasaun estritu katak KRDTL determina de'it ratifikasaun ba STJ hanesan instituisaun judisiál spesífika ida. Kompeténsia husi Órgaun soberanu iha Konstituisaun tenke klaru atu garante armonia no balansu entre instituisaun sira. No mós iha tempu halo Konstituisaun iha ona Tribunál Rekursu no Asembléia Konstituente rasik hatene katak STJ tanba hateten spesífiku iha Artigu 163, nú. 2 katak Tribunál Rekursu (organizasaun judisiáriu ezistente) sei mantén iha funsaun to'o STJ iha ona. Ho nune'e, karik PN atu iha kompeténsia atu ratifika nomeasaun PTR Konstituisaun devia determina ho espresu. Tanba la iha provizaun konstitusionál no legál ne'ebé fó kompeténsia ba PN hodi halo ratifikasaun ba nomeasaun ba PTR, entaun, **PN la iha kompeténsia atu ratifika nomeasaun PTR.**
- (b) **Ezije Ratifikasaun:** TR sei ezerse kompeténsia husi STJ no espíritu husi Konstituisaun katak PN tenke ratifika nomeasaun husi Prezidente tribunál ne'ebé implementa knaar fiskalizasaun konstitusionál no asaun judisiál relasiona ho eleisaun. Haree ba espíritu ka objetivu ratifikasaun husi PN hanesan garante órgaun soberania hotu iha konkordánsia ba malu kona-ba Prezidente tribunál aas liu iha Timor-Leste. Estatutu Majistratura Judisiál inkonstitusionál tanba prevene funsionamentu STJ durante tempu naruuk bainhira ezije juíz na'in 5 1.º klase nian no rezulta katak mandatu tranzitóriu kontinua ba tempu naruuk. Estatutu Majistradu Judisiál mós inkonstitusionál tanba devia ezije ratifikasaun PN ba Prezidente TR tanba iha prátika kompeténsia husi PTR hanesan de'it ho kompeténsia husi PSTJ nian. **Ho nune'e, PN iha kompeténsia atu ratifika nomeasaun PTR.**

Interpretasaun rua hotu, tuir JSMP nia hanoin bele sai opsaun interpretasaun. Maibé interpretasaun Konstituisaun tenke ida ne'ebé sistemátiku no labele hasees-an husi prinsípiu interpretasaun konstitusionál nian⁷.

JSMP mós konsidera katak tanba kompleksidade no poténsia risku ne'ebé boot teb-tebes hosi pozisaun oin-oin relasiona ho prosesu ida-ne'e ba ita-nia sistema judisiál no eleitorál, JSMP sente katak importante atu tetu mós konsekuénsia husi interpretasaun oin-oin tanba seguransa jurídika no independénsia husi tribunál hanesan prinsípiu xave ba Estadu Direitu nian.

Ho nune'e, JSMP tenta atu apresenta vantajem no desvantajem hosi ratifikasaun no la iha ratifikasaun ba nomeasaun kargu PTR. Hosi prosesu ne'e ita bele haree hamutuk situaun ne'e rua ne'e nia risku no ita bele haree ida-ne'ebé mak nia risku kiik liu ba ita nia sistema no funsionamentu sistema Estadu tomak.

⁷ Haree Oliveira, Marcelino Gomes e Páscoa, *Direitos Fundamentais em Timor-Leste: Teoria e Prática*, Universidade de Coimbra (2015)

La iha ezijénsia atu hetan Ratifikasaun hosi PN

Vantajem:

1. Konsistente ho pratika ne'ebé aplika dala barak liu husi PN ne'ebé husi nomeasaun dala haat uluk, dala ida de'it mak halo ratifikasaun;
2. La'ó tuir lei relevante, partikularmente Lei n.º 8/2002, Estatutu Majistradu Judisial sira ne'ebé prevé de'it ratifikasaun ba Prezidente STJ;
3. Sei la afeta ba seguransa jurídika relasiona ho desizaun sira ne'ebé PTR halo bainhira nomeasaun la liu husi ratifikasaun (ker dizer desizaun entre tinan 2003 no 2011 no desizaun entre tinan 2014 no 2017). Desizaun sira-ne'e inklui kompeténsia TR relasiona ho eleisaun Prezidensiál no Parlamentár tinan 2012 no eleisaun Prezidensiál tinan 2017;
4. La-fó dalan ba ema seluk ka grupu partidu seluk atu reklama lejitimidade hosi prosesu eleitorál no proklamasau rezultadu eleitorál no estatutu Prezidente Republika eleitu nian.

Desvantajem

1. La iha konkordánsia husi órgaun soberania rua relasiona ho nomeasaun ba juíz ne'ebé okupa kargu presidente ba tribunál ne'ebé iha kompeténsia konstitusionál no eleitorál.

Iha Ezijénsia Ratifikasaun husi PN

Vantajem

1. Pozisaun Prezidente Tribunál Rekursu sai rezultadu husi konkordánsia entre órgaun soberania rua;
2. Asegura koordenasaun entre órgaun soberanu sira.

Desvantajem

1. La tuir Lei tanba ratifikasaun ne'e aplika deit ba kargu Prezidente Supremu Tribunál Justisa, la'ós ba PTR (no iha prátika konsidera Lei Estatutu Majistratura Judisiál inkonstitusionál)
2. Prezidente Repúblika tenke nomea fali PTR foun no haruka ba PN ratifika no sei afeita prosesu eleisaun Parlamentar (prosesu preparatóriu sira hanesan rejistu partidu politiku, verifikasaun, aseita kandidatura ba partidu politiku, legalizasaun no anúnsia ba rezultadu eleisaun Paralementár no desizaun sira ne'ebé antes inklui desizaun rezultadu eleisaun prezidensial no desizaun judisiál sira seluk).
3. Tanba presiza garante funsionamentu TR durante períodu eleitorál atu garante la iha lakuna iha funsionamentu Parlamentu Nasionál no mós Governu nian, prosesu ratifikasaun bele rezulta interferénsia polítika iha judisiáriu no ikus la kondiz ho Konstituisaun katak Prezidente

República mak nomeia. Tanba iha de'it juiz 3 iha TR no labele konsidera PTR ne'ebé resigna aan, PN sei forsa Prezidente República hili juiz ida seluk nian ne'ebé la'ós juiz foun husu resigna aan no la'ós juiz husi nomeasaun foin lailais Prezidente República nian. Ho nune'e, iha prátika ezijénsia ratifikasaun PN iha situasaun real sei viola kompeténsia husi Prezidente tanba nia sei la iha kualkér poder atu hili tanba sei la iha opsaun ida real.

Konkluzan no Rekomendasaun

JSMP konsidera katak importante garante funsionamentu husi TR iha períodu eleitorál tanba nia iha kompeténsia esensiál atu hala'o no valida rezultadu eleisaun Parlamentár. Ho nune'e, ho resignasaun husi PTR Dr. Guilhermino, TR pára funsiona tanba lei la fó dalan ba substituisaun husi PTR.

JSMP nu'udar organizasaun ne'ebé servisu atu promove sistema judisiáriu ne'ebé forte komprende katak opsaun atu la nomeia PTR foun bele iha konsekuénsia boot ba estabilidade Estadu Direitu nian tanba prosesu eleitorál.

La ho judisiáriu forte, Estadu Direitu la bele buras no ikus ema kbiit la'ek mak lakon boot liu, aleinde lori instabilidade finanseira ba ambienet ekonomia no mosu .

Hanesan diskuti ona iha leten, iha inkonsistensia boot hosi prátika nomenasaun ba PTR nian husi PN.

JSMP rekomenda ba:

1. Prezidente República no PN atu halo dialogu no komunikasaun intensiva iha nivel politiku no dialogu iha nivel tekniku atu buka dalan diak liuba prosesu sira ne'e, liuliu atu aseguara seguransa jurídika no estabilidade ba funsiomentu instituisaun judisiáriu no prosesu eleisaun parlamentár;
2. Politiku sira atu halo analiza didiak no klean antes halo desizaun ruma no foti integridade sistema judisiáriu hanesan prinsípiu esensiál husi asaun sira.
3. PN atu hametin kapasidade atu garante konsisténsia iha prátika atubele hatún risku instabilidade iha tempu tranzisaun nian.
4. Husu ba entidade relevante inklui Komisaun Reforma Lejislivu no Justisa atu propoin harmonizasaun ba provizasaun sira ne'ebé iha konflitu entre Konstituisun no lei relevan ba prosesu nomeasaun no knaar instituisaun relevantes sira.
5. Husu ba Provedoria Direitu Umunus no Justisa (PDHJ) atu uza nia kompotensia konstitusional iha artigu 151 Konstituisaun kona-ba inkonstitusionalidade omisaun no halo pedidu Estatutu Majistradu Judisiál atu ezije interpretasaun espesífika karik presiza ka la'e atu iha ratifikasaun PTR husi PN iha futuro.

Dili, 19 Maiu 2017

Luis de Oliveira Sampaio
Diretór Ezekutivu